

ЖІНКА В ЛІТЕРАТУРНИХ ПАМ'ЯТКАХ УКРАЇНИ - РУСІ

Літописи та світська література донесли до наших часів незначну кількість відомостей про зовнішність та риси характеру жінок Київської Русі, проте їх досить аби засвідчити, що "тенденція літописів розходитьс'я з церковною традицією зображення жінки".¹

В світській літературі вказаного періоду рідко зустрічається тип "злої жони" характерний для аскетичної церковної літератури. У випадку, коли такий тип все ж таки зображався, як, наприклад, у "Молінні Данила Заточеника", то така "ротаста", "старообразна жінка" була позбавлена рис жіночості. Вона була схожа більше на відьму, ніж на людину.²

В контексті панування в середньовічному суспільстві релігійної ідеології, література, що постала як безпосередній наслідок прийняття християнства мала служити для її поширення і закріплення. Однак наявність в давньоруській світській літературі пригадливого образу жінки, оточеного любов'ю і повагою дає змогу говорити про існування в світоглядних уявленнях народу не тільки релігійного ідеалу жінки, але й світського. Тобто в період обмежених Х-ХІІІ століттями на давньоруських землях повинна була існувати традиція ставлення української людини до жінки та жінки-матері.

Середньовічній культурі взагалі було притаманне витворення двох тропологічних зв'язків і уявлень про людську досконалисть - світський /лицарський/ ідеал та ідеал святості.³ З цими факторами були пов'язані уявлення народу про шляхи гідного людини "істинного життя", які й вели до здійснення тропологічного ідеалу. На основі уявлень про людську досконалисть і формувався ідеальний образ, який являв собою узагальнення світського та релігійного ідеалів.

Насичення культури, а далі й ментальності народу ідеями та поглядами, що формувалися під впливом дохристиянської традиції почитання жінки та християнського культу Богородиці, Матері - заступниці, сприяло становленню світського ідеалу жінки. На цій основі у давньоруській світській літературі і виникло цілий ряд образів жінок зображених "із співчуттям та винятковою повагою".⁴ Зворушливо, з глибоким співчуттям пише Володимир Мономах у листах до Свєта Святославича про вдову свого сина Ізяслава, вбитого Свєтом.

Автор "Повісті врем'яних літ" із співчуттям згадує матір брата Мономаха - Ростислава, яка втратила сина в Стугні. Мати оплакувала загиблого сина у Києві і її горе співчував народ: "И плакася по нем матиєво и вси людєе пожалиша си по нем повелику, уноси его гди".⁵

Мнягиня Марія - дочка загиблого в Орді чернігівського князя Михайла і вдова закатованого завойовниками ростовського князя Василька доклала чимало зусиль аби увічнити їхню пам'ять. За її вказівкою /а, можливо, й за безпосередньою участю, як зазначає Кашуба М.В./ було складене життє її батька Михайла Чернігівського і написані хвилюючі рядки про її чоловіка - Василька у ростовському літописі. Якщо мотив співчуття жінці- матері, яка оплакує загиблого сина "перегукується з біблейним мотивом співчуття матері - Богородиці, то образ мужньої, героїчної жінки, відданої справі чоловіка і сина - це глибоко земний образ".⁶

Описуючи смерть волинського князя Володимира Васильковича, літописець згадав про його любов до жінки - "милої Ольги", яка стала вірною подругою князя. З її допомогою перед смертю Володимир Василькович упорядковує державні справи, турбується про те, щоб влаштувати її долю та їхньої названої дочки Ізяслави, "иже миловах ю аки свою дщєрь родимую".⁷

В літописних повістях створено тип рівноправної жінки, соратниці і співучасниці усіх справ чоловіка. У всіх нечисленних літописних згадках "жінка незмінно виступає в ореолі ніжної турботливості" проникливого розуміння державних тревог своїх чоловіків, синів чи братів. Дочка, мати або дружина - вона завжди допомагає своїм рідним, тужить за ними, оплакує їхню смерть і ніколи не схиляє їх до збереження життя ціною зради.

Ідеали добра, поваги до жінки та жінки - матері утверджені в літературі епохи Київської Русі сприяли наслідуванню гуманістичної традиції трактування образу жінки в українській літературі і в наступні епохи.

Спалах культурно-національного пробудження народу, що стався на українських землях в кінці XVI - в першій половині XVII ст. призвів до усвідомлення суспільством власних історичних традицій, що виражались через культ пам'яті. Це засвідчили і пошуки українських мислителів зазначеного періоду зафіксовані в "Палинодії" Захарії Копистенського, анонімних "Пересторозі" і "Густинському

літописі", "Протестації" Іова Борецького, "Патериконі" Сильвестра Косова та інших.⁸

Всіх їх можна звести до встановлення історико-генетичного зв'язку з минулим через ідею безперервності історії від Київської Русі до України, а отже і продовження культурних традицій Київської Русі пов'язаних з шануванням жінки.

На кінець XVI - першу половину XVII століття припадає поява особливо багатой літератури світського спрямування, яка підтверджує визначне становище жінки в суспільстві і навіть її рівноправність з чоловіком.

До таких творів відноситься "Евангеліє учительное" /1619/, що належить перу відомого діяча Львівського братства Кирила - Транквіліона Ставроцького. Він писав, що "должен муж имети жену свою за посреднее в чести, не за главу и неже за подножие и рабу, но за сердечный уд, и всякую честь отдавати ей, яко немощнейшему сосуду".⁹

Всупереч офіційній церковній ідеології, яка диктувала приниження жінки, діячі братств, опираючись на гуманістичну традицію Київської Русі та під впливом ідеалів Відродження й Реформації, проповідували цілковиту рівноправність жінки як у суспільному так і в особистому житті.¹⁰

Слід зазначити, що ідеї повноправності жінки та її рівнозначності чоловікові спиралися на міцний реальний фундамент. В поемі "Про нечасну пригоду, про лихо й мордування острозьких міщан" /1636 р./ невідомий автор розповідає про княжну Анку - Алоїзу Острозьку яка вчинила насильство над православними жителями міста Острога.¹¹

Автор ніскільки не сумнівається в значимості і повноправності цієї жінки, правосильності її вчинків. Визнаючи Острозьку повноправною учасницею описаної події він обурюється релігійним відступництвом Анни-Алоїзи від традицій і віри предків. Думку про повноправність жінки сповнену поваги до її гідності продовжує також Інокентій Гізель у творі "Мир с богом человеку" /1669 р./.¹²

Тим самим гуманістична традиція поваги до жінки та жінки-матері кінця XVI - першої половини XVII ст. була продовженням сталої традиції шанування жінки, що сягає корінням часів Київської Русі.

Тим самим тяглість традиції зображення жінки в літера-

турі є одним з доказів існування давньої традиції ставлення української людини до жінки та жінки - матері.

ПРИМІТКИ

1. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні // Київська Русь: культура, традиції.- К., 1982.- С. 84.
2. Моление Даниила Заточника // Памятники литературы Древней Руси /XII век/ .- М., 1980.- С. 395-397.
3. Шкулик Н. Своєрідність формування тропологічних зв'язків у духовній культурі Давньої України // Записки наукового товариства імені Т.Шевченка.- Т. ССХІІ.- Львів, 1991.- с. 160.
4. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні // Київська Русь: культура, традиції.- К., 1982.- С. 85.
5. Цит. за: Лихачев Д.С. Человек в литературе Древней Руси.- М., 1970.- С. 68.
6. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні // Київська Русь: культура, традиції.- К., 1982.- С. 85.
7. Цит. за: Лихачев Д.С. Человек в литературе Древней Руси.- М., 1970.- С. 69.
8. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття.- К., 1993.- С. 81.
9. Старовецкий Кирил - Траквиліон. Євангеліє учителное.- Рахманів, 1619.- ч. 2.- С. 169.
10. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні // Київська Русь: культура, традиції.- К., 1982.- С. 87.
11. Шевчук В. Давня українська поезія як речник державотворення // Розбудова держави № II, 1993.- С. 40.
12. Гизель Иннокентий. Мир с богом человеку.- К., 1669.- С. 399.